

ÈTICA: REPTES NOUS I DE SEMPRE

Joan Manuel del Pozo

Professor emèrit de la Universitat de Girona

L'Ètica és aquella part de la Filosofia que reflexiona sobre l'orientació de la nostra vida; intenta que arribem a la plenitud personal amb l'assoliment de les nostres millors possibilitats, destacadament una vida bona i feliç. L'ésser humà és molt temps precari -necessitat d'ajuda per sobreviure i sempre necessitat de conuiu- i és molt menys determinat -o sotmès a regles instintives- que la majoria d'éssers del món conegut, és a dir, lliure de desplegar unes o altres conductes a partir d'una gran inseguretat i desorientació, però ajudat d'una certa capacitat d'anàlisi racional i argumentació. La llibertat, que és un bé essencial i irrenunciable com a humans, ens situa davant de grans interrogants al llarg de la vida: necessitem decidir constantment què volem fer i necessitem saber com triar o escollir bé entre les opcions que se'ns presenten. Hem après, dels altres i de nosaltres mateixos, que tota tria té conseqüències que no són sempre bones per a nosaltres mateixos o per als altres, és a dir, sabem que ens podem equivocar greument en l'exercici d'aquesta llibertat. Per això necessitem l'Ètica. En certa forma podem dir, doncs, que l'Ètica és l'espai de la millor llibertat possible. Aquest espai, però, no és únic ni uniforme; té configuracions diverses que, molt resumidament, són la intel·lectualista -d'arrel socràtica: l'ètica depèn sobretot del coneixement del bé-, la deontologista -representada principalment per Kant: l'ètica és el sentit i compliment del deure o dels grans principis i imperatius- i la conseqüencialista -per exemple, l'utilitarista: un acte és bo si té bones conseqüències i l'ètica consisteix a fer el màxim de bé al màxim de persones-.

L'Ètica no és, doncs, cap imposició de ningú -autoritat política, religiosa o altra-, és plural -no n'hi ha una, sinó moltes, com dèiem-, ni tampoc no és un invent gratuït o una creació atzarosa per tenir 'bona imatge' davant dels altres: és sobretot una necessitat radical del viure humà plena de reptes. Els reptes són objectius que a la vegada ens importen molt i no són fàcils; perquè no diem que és un 'repte' allò que podem fer fàcilment o allò que ens és indiferent. Els reptes de l'Ètica són, doncs, alhora importants per a la nostra vida i no pas fàcils.

Com que som éssers històrics som canviants -o a l'inrevés, tant se val- i podem dir que cada època és diferent de les

Immanuel Kant

anteriors; però, pel que sabem, les diferències entre unes i altres no arriben a alterar un fons comú, una mena de 'base d'humanitat transgeneracional' que es manté sota els canvis. Per això l'Ètica es troba amb reptes que són permanents, els que han existit i existiran sempre per a la condició humana, i d'altres que són propis de cada època.

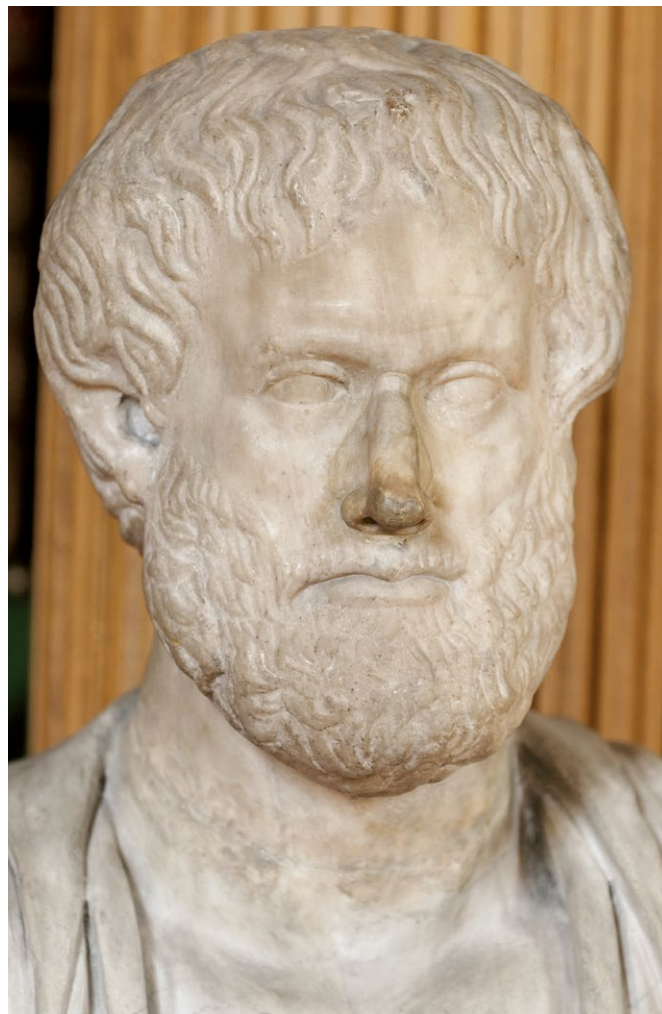
Comencem pels reptes de sempre o permanents i, per això mateix, principals o essencials. De l'ètim o origen de la paraula «ètica» podem derivar el primer gran repte; la font grega de la paraula és doble: *éthos* com a tarannà personal i *ethos* com a niu o llar, duplicitat conceptual que ens expressa l'objectiu d'aconseguir ser d'una banda plenament persones singulars i autònomes -poseïdors d'un tarannà ben propi, exclusivament nostre-; i de l'altra banda, tot i l'aparent paradoxa, saber fer-ho a partir d'una mena de fons comú o compartit que ens dona el nostre entorn familiar i cívic (llenguatge, hàbits, creences, costums); podríem dir que és un repte d'equilibri entre el component individual i el component necessàriament

social de la nostra personalitat; si no s'aconsegueix l'equilibri tenim o personalitats individualistes extremes i antisocials o personalitats foses i confoses per la seva submissió al col·lectiu familiar, nacional, religiós o altres. En termes formals, vivim sota la tensió dialèctica entre autonomia -jo em governo a mi mateix- i heteronomia -em governa algú altre-. És el gran repte bàsic, com es pot comprendre.

Un segon repte permanent és la cerca, el reconeixement i la pràctica sincera d'objectius valuosos per a la pròpia vida, objectius que tenen un notable consens de principi entre totes les ètiques, encara que cada un d'ells s'interpreta diferentment en unes i altres: sobretot la felicitat, la llibertat, la responsabilitat, la dignitat, el respecte, la veracitat, la bondat, la sociabilitat o capacitat de convivència, i el conreu permanent de bones pràctiques vitals -formalment conegudes amb el mot 'virtuts', mot, però, desacreditat per abusos autoritaris d'una certa moral tradicional-; entre aquestes bones pràctiques vitals trobaríem una notable amplitud de propostes, que anirien des de la justícia a l'amistat, des de la generositat a la valentia, des de la paciència a la tolerància, des de la diligència a la moderació, etc. Com es pot comprendre, cada una d'aquestes nocions, començant pels grans objectius i seguint per aquestes virtuts, necessitaria un desplegament conceptual i argumental que aquí no podem assumir per raons d'espai. Tenim la sort, però, que el primer gran llibre d'Ètica, dels pocs conservats d'Aristòtil, -l'*Ètica a Nicòmac* (o *Nicomàquea*)-, és a la nostra disposició en múltiples i bones traduccions, que permeten seguir-lo sense especial dificultat: i podem dir que és un veritable clàssic en el sentit que la seva proposta és vàlida més enllà de la circumstància concreta de la seva època. Podríem dir que va escriure mirant sobretot la condició humana bàsica -la que anomenàvem *transgeneracional*- més que no pas les circumstàncies immediates canviants. Per això avui encara és vàlid.

Però el fet és que les circumstàncies canvien i que aquell antic savi no podia plantejar-se qüestions ètiques que avui ens resulten importants perquè es deriven del progrés tecnològic i social de la nostra època i ens canvien la forma de viure. Quins serien, doncs, els reptes nous o actuals de l'Ètica? Sense pretensió d'exhaustivitat, destacaríem els següents: el repte bioètic, el repte comunicatiu, el repte de la intel·ligència artificial i la robòtica, i el repte sociopolític.

El repte bioètic deriva del gran progrés contemporani en la ciència biològica i la seva derivada, la biotecnologia, que està transformant radicalment les nostres expectatives vitals amb noves capacitats, abans inimaginables, d'intervenció en els processos biològics dels humans. És prou coneguda la gamma de qüestions bioètiques, però posem només tres petits exemples prou coneguts: tothom hauria de poder triar el sexe,

Aristòtil

la morfologia d'ulls, cabells, estatura, etc., dels seus fills 'a la carta' -tècnicament ja és possible-? Qualsevol forma d'ajuda a la mort és lícita, en qualsevol moment i circumstància -està creixent la sensibilitat eutanàsica-? S'hauria de permetre la clonació humana si un dia és possible -l'egoisme humà pot voler una mena de 'segona vida' per clonació d'un mateix-? La bioètica ha arribat a un consens bàsic que té el valor de ser extrapolable com a criteri ètic a altres ètiques aplicades; és un conjunt de quatre criteris molt fàcils d'entendre: l'autonomia, la no maleficència, la beneficència i la justícia; o, en interpretació simple, el respecte a la voluntat pròpia del pacient en tots els casos, l'evitació de fer-li mal immediat o a llarg termini, l'obligació de fer-li tot el bé possible i un tractament equitatiu -pensem en la injustícia ja existent d'accés a moltes biotècniques al servei de la salut-.

El repte comunicatiu: la nostra societat viu immersa en un oceà -agitat- d'informacions i comunicacions on la tecnologia -màquines que 'supleixen' funcions comunicatives humanes- permet produir situacions que, resumidament, podríem formular en la idea que mai com ara tanta gent pot ser objecte de tanta manipulació informativa. Davant d'aquest fenomen,

autèntic fenomen de masses, el clam ètic ha de ser radical: no podem acceptar viure en l'engany! La reclamació de la veritat, o com a mínim de la veracitat -voluntat de cercar i dir sempre la veritat possible- ha de guanyar la fortíssima tendència contrària: la voluntat d'enganyar i manipular; recordem que la nostra època és la que ha 'naturalitzat' -ha acceptat com si fossin 'naturals'- les *fake news*, els *fets alternatius*, la *postveritat*, la difusió massiva de *tuits* falsos o insultants, l'anonimat 'desresponsabilitzador' per fer assetjament i difamació en tota mena de xats, etc., etc. És com si estiguéssim vivint en una boira mental espessa i tòxica, que falsifica la nostra vida en el sentit que ens 'fa viure en fals'. Aquest és un dels reptes ètics d'època més greus que tenim: hi haurà prou sentit ètic per revertir aquesta situació?

El repte de la intel·ligència artificial i la robòtica: l'emergència d'aquesta tecnologia és extraordinària; ara mateix la intel·ligència artificial ja és present en la nostra vida en moltes funcions que gairebé no ens ho semblen (la dita 'domòtica', o control automàtic i a distància de moltes funcions casolanes: temperatura, llum, neteja, etc.). Aquesta tecnologia, a partir d'un cert moment de desenvolupament en el qual ja estem, planteja molts problemes ètics: per exemple, un dels més greus és el que té relació amb la capacitat 'infinita' d'acumulació de dades personals que les màquines que usem constantment -mòbil, ordinador- proporcionen a grans empreses que després venen a interessos comercials o polítics -a Trump sembla que el va ajudar decisivament per a la presidència un ús massiu de dades que van permetre una campanya de manipulació de votants demòcrates per desanimar-los de votar o fins i tot per canviar el vot-. Avui la intel·ligència artificial pot 'competir' amb la natural guanyant-la en molts terrenys, no tots ells innocents com el joc d'escacs o del go, perquè poden envair la nostra intimitat i influir-nos mentalment fora de tot control. Els robots, per la seva banda, no són més que una aplicació de la intel·ligència artificial, però ja estan entrant en competència amb els humans, per exemple en el terreny de moltes ocupacions laborals; però també planteja qüestions com el sistema de relació que un robot d'assistència personal pot establir amb un humà; per exemple, tindria sentit que un humà volgués 'casar-se' amb el seu robot? Un robot podria 'heretar' els béns d'un humà que l'estimés? És èticament acceptable una relació sexual amb un/a robot que imiti -i potser superi- prestacions sexuals naturals? Per què sí o per què no? Hi ha un important esforç per part de molts creadors d'intel·ligència artificial i robots per donar sentit ètic i social a la seva creació; el més conegut conjunt de normes ètiques referents a la qüestió de la intel·ligència artificial són els anomenats «Principis d'Asilomar», pel nom de la població on van acordar-se en un congrés fa pocs anys.

El repte sociopolític: aquest també el tenien a l'antiguitat, però no en les dimensions que el tenim nosaltres, dimensions que el canvien qualitativament. La paraula clau és la globalització: societats molt més grans que abans, societats molts més interconnectades, societats molt més productives i molt més influïdes, com hem vist, per mitjans de comunicació massius i per controls robòtics i de tota mena. Això planteja una qüestió ètic-social important: la profunda desigualtat de la globalització, que està creant gravíssimes injustícies sobre grans masses de població, que s'empobreixen cada dia més, mentre que petits nuclis de poder financer assoleixen riqueses literalment d'escàndol. La globalització, ara per ara, no respecta cap més principi que el del benefici creixent per a uns pocs a costa dels malestar creixent de la majoria. Evidentment, és un repte eticopolític de primera magnitud. Al costat d'aquest fet -que els mateixos 'hipèrrics' comencen a reconèixer- tenim el fet de l'ètica política degradada per múltiples formes de corrupció, des de la més grollera dels interessos privats dels governants posats per davant dels públics (la mà al calaix, el tràfic d'influències, etc.) fins a la més subtil de la manipulació informativa i la propaganda populista que està portant les societats a un tensionament gravíssim. És una qüestió ètica o política, algú es pot preguntar? És a la vegada ètica i política: ètica en tant que hi ha un problema greu d'injustícia, que nega la virtut bàsica de la justícia, i política en tant que la resposta que se li ha de donar no pot sinó ser política perquè necessita ser col·lectiva, elaborada a través de la representació democràtica i amb respecte als seus principis. El camí és la presa de consciència ètica de moltes persones perquè iniciïn un procés de compromís polític de participació i vot per al canvi de les inèrcies antidemocràtiques que són cada cop més paleses.

Siguin nous o de sempre, els reptes ètics són importants perquè, literalment, ens hi juguem la vida, és a dir, ens hi juguem una vida bona i feliç: autònoma, bondadosa, justa. La vida.